

Голові спеціалізованої вченої ради К 26.709.04
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського
03049, м. Київ,
Повітрофлотський проспект, 28

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Чірікалова Олексія Сергійовича на тему: «Евакуація військ (сил) на Чорному морі у роки Другої світової війни», подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 20.02.22 – військова історія

Упродовж останніх років вітчизняне історієписання Другої світової війни закумулювало значний пласт наукових досліджень, унапрямлених на висвітлення сегментів, що тривалий час знаходилися на маргінесах дослідницького поля. У фокусі таких аналітичних рефлексій перебувають і компаративні дослідження наступальних, оборонних та евакуаційних ініціатив ворогуючих сторін на тому чи іншому театрі воєнних дій. Задекларована О.С. Чірікаловим тема, перебуваючи в цьому парадигмальному полі, унапрямлена на вивчення, систематизацію та узагальнення особливостей проведення евакуації військових формувань у Чорноморському басейні, який під час Другої світової війни перетворився на вагомий геополітичний чинник і стратегічний об'єкт у воєнних планах СРСР і Німеччини, а також її сателітів. Актуальність теми дослідження дисертанта обумовлена як відсутністю комплексних, ґрунтовних наукових студій з цієї проблеми, так і назрілою потребою синтезувати досвід стратегування, планування та проведення евакуаційних заходів радянськими та німецько-румунськими військами в акваторії Чорного моря й суходільних локацій Чорноморського регіону під час Другої світової війни. Також тема, яку для дослідження обрав О.С. Чірікалов, набуває неабиякого значення з

урахуванням того факту, що й нині, особливо в контексті неоголошеної російсько-української війни на Сході України, актуалізована теорія й практика евакуаційних ініціатив на Чорному морі в роки Другої світової війни може ефективно апробуватися Збройними силами України.

Дисертація О.С. Чірікалова є вагомим складником плану наукової та науково-технічної діяльності Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Автор дисертаційного дослідження взяв участь у виконанні науково-дослідної роботи «Розвиток воєнного мистецтва у ХХ – на початку ХХІ століть» (шифр «Протидія», номер державної реєстрації 0101U001444), підготувавши у співавторстві матеріали до розділу 2 «Розвиток форм і способів збройної боротьби у Другій світовій війні», зокрема щодо характеру дій Вермахту й оборонних та наступальних операцій, їх впливу на результативність евакуаційних (контревакуаційних) дій (п. 2.2) та передвоєнних поглядів радянських воєнних теоретиків на використання сил Військово-морського флоту при евакуаційних (контревакуаційних) діях (п. 2.4).

У винесеній на публічний захист дисертаційній роботі чітко сформульовано мету і завдання дослідження, його об'єкт і предмет. Метою дослідження О.С. Чірікалова є розкриття «сутності, змісту, характерних рис та особливостей евакуації військ (сил) протиборчих сторін під час воєнних дій на Чорному морі у 1941 – 1944 роках» (С. 5). На підставі мети дисертації автор визначив завдання, які адекватно відображають зміст проблеми, що досліджується. Предмет і об'єкт дисертаційної роботи, визначені О.С. Чірікаловим, раціональні й підпорядковані досягненню мети. Автор вдало обрав хронологічні (30 вересня – 1941 р. – 14 травня 1944 р.) та територіальні межі дослідження, що дозволило повною мірою реконструювати процес теоретизування та практики евакуаційних / контревакуаційних ініціатив ворогуючих сторін на Чорноморському театрі воєнних дій.

Наукова новизна дисертації зумовлена самою постановкою та розробкою важливої дослідницької проблеми, що ще не була предметом комплексного дослідження й не отримала всебічного висвітлення в історіографії. Актуалізуючи значний удокументований та історіографічно засвоєний наратив, маловідомі матеріали, О.С. Чірікалов узагальнив, систематизував і розкрив передумови, планування, перебіг та результати проведення евакуації військових формувань ворогуючих сторін на Чорному морі в 1941 – 1944 рр.; уточнив та доповнив відомості щодо фактичної чисельності евакуйованих радянських та німецько-румунських військ і втрат військового та цивільного морського транспорту під час евакуаційних / контревакуаційних потуг тієї чи іншої сторони збройного конфлікту. Заслуговує на увагу й авторська уточнююча експлікація військово-історичних термінів «операція з евакуації військ (сил) морем» та «дії з евакуації військ (сил) морем».

Наукова новизна дисертаційної роботи О.С. Чірікалова кореспондується із практичним значенням одержаних результатів, які можуть і повинні використовуватися у діяльності органів управління Військово-морських сил Збройних сил України, при розробленні керівних документів з питань оперативного й бойового застосування різних військових формувань. Ці напрацювання стануть у пригоді у процесі досліджень із суміжної проблематики, при підготовці наукових праць, навчально-методичних і довідкових видань та викладанні низки навчальних дисциплін у вітчизняних військових вишах.

Дисертаційна робота має доволі чітку й логічну структуру, включає всі обов'язкові складники та оформлена відповідно до чинних вимог щодо такого штибу праць. Дисертація О.С. Чірікалова складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і 30 додатків.

У вступі чітко сформульовані предмет і об'єкт дослідження, мета та завдання, детально обґрунтована актуальність та наукова новизна теми

дисертації, сформульовані основні дослідницькі методи, практичне значення, географічні та хронологічні межі дослідження.

Перший розділ дисертації «Історіографія, джерельна база та методи дослідження» присвячено характеристиці історіографії проблеми, аналізу джерельної бази та методів дослідження. Дисертант достатньо скрупульозно проаналізував основні історичні праці радянських, зарубіжних і вітчизняних фахівців, які у розрізі різних світоглядних підходів і ступенів історизму та об'єктивності досліджували окремі аспекти задекларованої проблеми; досить ретельно класифікував різні за походженням, видовими ознаками та змістом історичні джерела, визначивши їхню репрезентативність та інформативний потенціал; конкретизував використані методи дослідження.

У другому розділі «Підготовка евакуації військ (сил) на Чорному морі у роки німецько-радянської війни» показано характерні риси та особливості підготовки евакуації радянських і німецько-румунських військ у 1941 – 1944 рр. Третій розділ дисертації – «Евакуація військ (сил) протиборчих сторін під час бойових дій на Чорному морі» – реконструює сам процес проведення евакуаційних / контревакуаційних засобів ворогуючих сторін на Чорноморському театрі бойових дій під час Другої світової війни. Не вдаючись до детального аналізу цих розділів, варто підкреслити, що кожен із них доречно вписується в загальну канву дисертаційної роботи, репрезентує концептуальне бачення автором проблематики дослідження та загальної картини евакуаційних ініціатив сторін протистояння на Чорному морі в роки Другої світової війни.

У висновках дисертації О.С. Чірікалов підбиває підсумки дослідження. Загалом вони мають конструктивний характер і визначають значимість проведеної роботи та її внесок у вітчизняну військову історію й задекларовану проблематику; видаються достовірними та такими, що відповідають завданням, які автор поставив перед собою при написанні дисертаційної роботи.

Список використаних джерел та літератури є достатньо репрезентативним та нараховує 458 позицій. Додатки доповнюють основний зміст дисертаційної роботи, містять цікаві довідково-фактуальні, картографічні та документальні матеріали.

Повнота викладу основних положень і висновків за темою дослідження, окрім тексту самої дисертації, розкрита й пройшла апробацію в 13 опублікованих працях здобувача, зокрема 7 статтях у наукових фахових виданнях (у тому числі одна – в закордонному), навчальному посібнику та 5 збірниках науково-практичних конференцій, перелік яких наведений у списку використаних джерел та літератури й в авторефераті дисертації. Аналіз публікацій О.С. Чірікалова свідчить про достатньо репрезентативне відображення в них отриманих дисертантом наукових результатів.

Автореферат ідентично відображає зміст і основні положення рецензованої дисертаційної роботи, оформлений згідно з вимогами.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу О.С. Чірікалова, слід висловити деякі побажання, критичні зауваження та рекомендації:

1. Аналізуючи стан наукової розробки проблеми, автор за проблемно-хронологічним принципом розмежовує історіографію проблеми на три групи: історіографія радянського періоду; зарубіжна історіографія, представлена працями сучасних російських і західних дослідників; сучасна вітчизняна історіографія. У цьому контексті, на нашу думку, якщо поглянути на інституціоналізацію історієписання з теми та на історіографічний процес у цілому, то це умовне групування становлення та розвитку історичних студій виглядало б логічніше таким чином: - радянська історіографія; пострадянська історіографія (з акцентуванням на сучасну українську); зарубіжна історіографія (зважаючи на те, що її становлення відбувалося в унісон із радянською; до речі, варто було б зазначити, що нехай і в дещо «секуляризованому» вигляді, але публікації західних дослідників і мемуаристів потрапили й до радянського історіографічного спадку).

Водночас варто зауважити, що у підрозділі «Історіографія теми дослідження» першого розділу дисертації не потрібно виокремлювати рубрику «Ступінь вивченості теми» (С. 11), адже ці два поняття в контексті поставлених завдань несуть тотожне смислове навантаження; групуючи наукову літературу за «глибиною охопленого матеріалу» (С. 11), необхідно було б вжити термін «історіографічне джерело»; виокремлені як історіографічна база «історичні нариси» (С. 25) потрібно було б інтегрувати відповідно до згрупованих історіографічних сюжетів.

2. Класифікуючи використані джерела, дисертант виокремлює в окремі групи вдокументованого нарративу «науково-довідникові та довідникові видання», а також «енциклопедичні видання». Вважаємо, що доцільніше було б їх об'єднати в одну групу джерел: «довідкова література» або «довідково-енциклопедична література». Викликають запитання й такі виокремлені групи джерел як «Матеріали сучасної періодики» та «Навчальні підручники», що здебільшого мають історіографічний контент й у контексті «аналізу розвитку воєнно-наукової думки за обраною темою» (С. 31), на нашу думку, мають висновкуватися й теоретизуватися в контексті проведеного аналізу стану наукової розробки задекларованої теми.

3. Текст дисертації хвибує на стилістичні та граматичні помилки. Так, в окремих місцях трапляються дефініційні інваріації (наприклад, «Військова рада» – «Військова Рада» (С. 47 – 48) та ін.), відмінкові неузгодження та орфографічні огріхи (до прикладу, С. 13, 35, 45 та ін.).

Однак висловлені побажання, зауваження та рекомендації мають здебільшого уточнюючий характер, не стосуються суто основних принципових положень дисертаційного дослідження й не знижують його загальної позитивної оцінки та наукової цінності.

Ознайомлення з дисертацією О.С. Чірікалова дозволяє зробити загальний висновок, що вона є завершеною, одноосібно написаною, кваліфікаційною працею, що виконана на належному науковому рівні.

Дисертаційна робота «Евакуація військ (сил) на Чорному морі у роки Другої світової війни» має важливе наукове та практичне значення і відповідає чинним кваліфікаційним вимогам щодо дисертацій, що висувуються на здобуття наукового ступеня кандидата наук, ухвалених Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку присудження наукових ступенів» від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р., № 567 від 27 липня 2016 р.), а її автор – Чірікалов Олексій Сергійович, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 20.02.22 – військова історія.

Офіційний опонент

учений секретар

Національного музею історії України

у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс,

кандидат історичних наук

В.М. Сімперович

Підпис Сімперовича Володимира Миколайовича засвідчую.

Заступник генерального директора з наукової роботи

Національного музею історії України

у Другій світовій війні

Меморіальний комплекс

Л.В. Легасова